

Juan Garmendia Larrañaga

«Gustatzen zaidana egin dut, nahi izan dudanean»

80 urte gainean eta bizi guztia etnografiari emana.

MIEL A. ELUSTONDO

Argazkiak: Dani Blanco

[Eusko Ikaskuntzaren *Juan Garmendia Larrañaga. Solasean*, Lankidetza bildumako alea ikusi dit eskuan].

Jose Maria Velez de Mendizabalek egin zuen lan hori. Berari eskaini diot hurrengo liburua. Abenduan ateratzekoa da, okerrik ez bada. Izan ere, hain nahastua dago gauza orain! Eginak ditudan lan argitaragabeen bilduma izango da. Tira, bat edo beste lehendik argitaratutakoa joango da, baina gehienak inoiz publikatu ez ditudanak dira. Liburu horren ondotik, beste bat etorriko da, artxiboko lanaren ondorioak. Bi arlo horietan ibili naiz beti: batetik, kanpo lan edo ikerketan; bestetik, Historian, kondairagile. Gainera, bi arloak erraz uztartzen dira. Askok ez du horrela usteko, baina hala da. Bietan jardun ezik, hankamotz gertzeko arriskua duzu, eta hankamotza, badakizu, eserita dagoenean ez da bat ezagutzen, oinez hasten denean ezagutzen da hankamotza!

Ezkoaren inguruan egin zenuen zure lehen etnografia lana.

Bai eta ez. Gure etxean, Tolosako Kale Nagusiko obradorean, kandelak, atxoiak eta gainerrakoak egiten ziren. Gure aita egiten zituen, gure aitaren osabak ere bai, baita haren aurrekoek ere. Nik ez nuen hartan lan egin, eta zorionez edo zoritxarrez izan den ez dakit. Lanik hartan egin ez, baina ikusi bai! 13 urte nituela Oronozeko kolegiara eramanez ninduten, maristetara, eta hantxe. Ez nuen askorik iraun, hura oso diziplina gogorreko ikastetxea zen-eta. Irakasle onak bai, baina diziplina gogorra. Han urtebete egin eta hanka! Etxean argizagi asko egiten zen, ezkobildua, eta Nafarroara eta bestetara saltzen genuen. Kandelak, besteak beste. Baina ohitura galztera zetorrela ikusi nuen. Apaizak aldatu

ziren —eliza zikintzen zela zioten—, jendeak ere ohitura baztertu... Bezeroak urritzen ari ziren. 50eko hamarkada izango zen, gutxi gorabehera. “Martxa honetan hau ezkutatu egingo dek!”, esaten nion neure buruari. Eta langintzari buruzko oharak hartzen hasi nintzen. Horretan, Joxemiel Barandiaran ezagutu nuen, Santa Agedan.

Arrasateko Lezetxikin...

Bai. Ordurako Barandiaranen lanak irakurtzen hasita nengoen, banuen haren berri. Bada, Tolosan bazen marrazkilari bat, ni baino hogeitaz urte zaharragoa baina oso laguna nuena: Manuel Ugarte Beraza. Erbestera joan behar izan zuen hark ere, eta Barandiaranekin batera gertatu zen harako bidean. Ezagutzen zuen, beraz. Erbestetik etorri berriak biak, behin esan zidan: “Nahi al dek Barandiaran ezagutu? Lezetxikin ari dek lanean!”. Eta hala-xe joan ginen biok eta ezagutu nuen. Behin,

Nortasun agiria

“1926an jaio nintzen Tolosan, bertan egin dut bizimodua, hara eta hona ibili banaiz ere. Gerra da nire denboran ikusi dudana gauzarik handiena. Ez ona, jakina. Oroitzen naiz Urriko Iraultza, 1934koaz. 8 urte nituen. Asko ibiltzen nintzen kalean. Gerra hasi zenean, berriz, 10 urte nituen, eta gogoan daukat nafarrak sartu zirenean, nola erre zituzten liburuak Tolosako kalean... Horiek ezagutu nituen bai. Gerra. Gainerakoan, heriotza da ikusitako handiena, amarena, aitarena, emaztearena... Oso sentibera naiz, ez naiz haietaz ahazten”.

ezkoaren inguruan hartuak nituen oharrak erakutsi nizkion. Eta Joxemielek: “Argitaratu egin behar dituzu! Interesgarria da oso”. Eta halaxe atera ziren ohar haiek, bi liburutan, *Artesanía Vasca – Euskal esku-langintza*, Barandiaranen hitzaurrea lagun. Dena dela, ordurako banuen historia lan bat argitaratua, Federico Zabala zenarekin batean. 1967an Tolosako monografia egin eta saritu ziguten. Federico-rena zen meritua, nirea baino handiagoa, berak berotu ninduen-eta lanera. Lagun handiak ginen. Bera etorri zitzaidan, lana egin eta sariketara aurkeztu behar genuela esanez. “Baina Sebastian Intxausti aurkeztekoa dek-eta!”, esan nion nik. Kondairagile ona, kategoriakoa zen Intxausti, apaiza. Hala ere, aurrera egin genuen Federicok eta biok. Lana banatu, osatu, aurkeztu, eta saria eman ziguten. Sebastian etorri zitzaidan, zorionduz, guk egin genuena egin nahi izango zuela esanez, eta beraren lana non argitaratu ote zezakeen. Eta Antonio Labaienengana zuzendu nuen. Han argitaratu zioten lana.

Bi hitz ditugu eginak eta Joxemiel Barandiaran, Federico Zabala, Antonio Labaien... aipatu dituzu.

Jende asko ezagutu dut, askorekin lan egin dut, bai. Antonio Labaien gure etxera etortzen zen, obradorera, hogeitaka urtetan tertulia leku izan zenera. Jende asko biltzen zen

Heriotza

“Inauterien inguruan hiru liburu eta hainbat artikulua idatzi ditut nik. Inauteriez galdezka etortzen zait jendea, bai, baina heriotzaz gehiago idatzi dut. Heriotzak, ordea, inauteriak baino soinu gutxiago du! Hor dugu denok zain heriotza, baina... Heriotzaren inguruko errituak oso aberatsak dira, nahiz eta gaur egun galdu egin diren asko eta asko”.

hara. Egunero biltzen ginen, igandean izan ezik. Batean hiru lagun, bestean hamabi, hantxe gu... Ni oso tertulia zalea izan naiz. Orain ez daukat horrelakorik, zoritxarrez. Tertuliak direla-eta, badira tertuliarako balio ez duten pertsonak, beren iritzia kosta ahala kosta gogor eusten diotenak. Horrelakoetan hautsi egiten da tertulia, eten. Ideia guztietako jendea biltzen ginen gu. Adibidez, Jose Luis Goikoetxea Usandizaga. Euskal milizien osasun arduraduna izan zen. Errepublikarra, abertzaleen kontrakoa oso. Tolosarra zen. Ez zuen inorekin alternatzen: gure etxera etortzen zen, atzeko atetik sartuta. Etortzen zen, botatzen zuen bere diskurtsoa eta aurrera. Beste bat, Larramendi medikua, oso abertzalea, espetxean urteak egindakoa... Era guztietako jendea. Bat bakarra bizi da egunero etortzen zen haietakoa: Jose Luis Castro, abokatua. Aita Bizkaiko gobernadore izan zuen Errepublika garaian. Errepublikan, tolosarrak izan ziren hiru gobernadore: Nafarroakoa, Ramon Bandres; Gipuzkoakoa, Ramon Aldasoro; Bizkaikoa, Luis Castro Casal, Jose Luisen aita.

Zer du Tolosak, hainbeste agintari bertan sortuak izateko?

Eta gerra hasi zenean, Euskadiko Buru Batzarreko buru, Doroteo Ziaurritz, tolosarra. Medikua. Eta nafarrak Tolosan sartu

zirenean ere, Gipuzkoako diputatu nagusia Fidel Azurza zen, tolosarra. Kasualitatea, diot nik. Gaur egun, hor duzu beste tolosar bat, Jonan Fernandez. Asko balio du horrek, meritu handiko gizona, bere burua berak egindakoa. Jonan Fernandez Erdozia da hori.

Federico Zabala aipatu duzu, eta...

Federicoren aita Gipuzkoako Diputazioko presidentea izan zen, integrista. Federicoren anaia bat –Madrilen bizi da, gaixo dago orain– espainiar enbaxadore izan zen Polonian. Tolosan ez du inork jakingo.

Federico Zabalak politika aldera jo zuen, zure inguruko beste zenbaitek bezala. Ez zaituzte behin ere tentatu?

Nire inguruko gutxiak jo dute politikara. Antonio Labaienek, esaterako. Baina politikan baino gehiago zen kulturaren. Tolosako alkate izan zen gerra hasi zenean, eta hortik ezagutuko du askok, baina gehiago zen kulturaren. Biolina jotzen egoten zen Saran, erbestean. Federicok bai, politikara jo zuen. Tentatu ninduten ni ere, baina politika zaletasunik ez dut, eta hemengo egoera kontuan hartuta, are gutxiago: denak zatituta eta haserre segituan. Bi biltzen badira, akabo! Bakarria baldin badago ere, bere buruarekin haserre. Ez, ez, ez... Nafarroa Bai? Hor dabilta, ezin konpondurik. Ikusiko duzu. Haserre! PNV? EA sortu zen. Eta EA bera ere zatitu. Desastrea! Esan izan dut nik: “Kanpikorik ez dugu behar guk. Geu nahiko, haserretzeko!”. Optimista naiz izatez, baina politikan ez. Eta euskararen aldetik okerrago oraindik ere.

Euskararen erabilera Tolosan zenbat hazi den eta horrelakoak entzuten dira, zuen garaian gaztelaniaz hitz egiteko joera handia zen hemen...

Nire aurreko denek euskaraz zekiten Tolosan. Ez naiz batere optimista. Nik uste daukagun arazorik zailena euskara dela. Zailena.

Neu zaharrena

“Barandiaranek esan zidana behin. Joaten zela halako lekura zaharrei galdezka, eta Joxemiel bera baino zaharragorik ez zela. Nik orduan urruti ikusten nuen hori, baina orain neuri gertatu zait. Neu zaharrena orain. Joan herriren batera, eta ni baino zaharragorik ez dut topatzen. Eta Tolosako kalean ere ez asko. Etxean daudenak bai, badira, baina kalean dabiltzanak ez. Behin esan nion hemengo Arrue mediku familiako bati: ‘Har ezak aulkia eta jarri hadi, ea 80 urteko zenbat pasatzen diren!’. Zaharrak bai, baina etxean!”.

Oso euskara-maitea naiz ni. Politika zaletasunik ez dut. Euskara, bai. Euskara galtzen badugu, zer? PNV buru xamarrean ibili direnak badira euskaraz ez dakitenak. Horiekin nora joan behar duzu?

Langintza asko ikusi dituzu galtzeko zorian, gaur egun galduak. Eta euskara galduko balitz? Leku askotan galdu da! Oronozen, Lekarozen, Iruritan, Elizondon... Garai batean dena zen euskaraz. Joan zaitez orain! Ibiltzen naiz ni oraindik, joaten naiz eta zaharrak bai, euskaraz mintzatzen dira, baina gazteak ez. Galdu egin dute. Ultzaman, euskaraz zen dena. Iraizotzen nintzen orain dela hiru hilabete. Ni euskaraz, baina hangoak ez. Ni euskaraz hasten naiz beti, penagarria da. Gure aitzak ez zidan erantzuten gaztelaniaz hitz egiten banuen.

Etxean ez ezik etxetik kanpo horrela egingo bagenu, epelak entzun beharko genituzkeen... Horrela egingo bagenu, ondo egongo litzateke. Egingo bagenu! Ez al da horrela?

Etnografiari dagokionean, maisurik izan duzu inoiz, ala zeure burua egin beharrean gertatu zara?

Maisurik ez, adiskidetasun handia bai zenbait lagunekin: on Joxemiel Barandiaran, on Manuel Lekuona... Hori ere esan nahi nuen: ahaztuegi dago Manuel Lekuona. Nire iritziz. On Manuel Lekuonak intuizio handia zuen. Denak Barandiaranengana joan ziren, hari begira denak! Politikariek ez dute jakiten. Dakienak ez du kargurik hartzen. Politikarien jokaera zein da? Txillida eta kito. Tira, azkenaldian, Oteiza ere aintzat hartzen hasi ziren... Bi edo hiru hartzen dituzte, goratzen dituzte eta kito.

Manuel Lekuonaz ari zinen...

Euskaltzaindian izan zuen gorabehera on Manuelek. Baina hori baino gehiago zen hura. Ez dugu jakin hura gure egunera ekartzen.

lagunekin euskaraz

interneten ere bai!

gure artean euskaraz

mobiletik euskaraz

Noranahi zoazela. Nonahi zaudela. Zure jendearekin. Zure iritzia adierazi nahi duzunean, zeure erara. Euskara zure bizimoduaren osagaia da. Berezkoa duzu. Zu eta zure lagunen artean, zure giroan, **gozatu euskaraz.**

BFA DFB
Bizkaiko Foru Aldundia
Diputación Foral de Bizkaia

Jende askorekin izan dut harremana, maisurik ez. Barandiaranen bidea jarraitu dut nik, eta gero, Julio Caro Barojarekin izan nuen lotura handia. Niretzat oso erraza izan zen harekin harremanetan izatea. *RIEV* aldizkaria bigarren aldian hasi zenean, bera izendatu zuten buru. Deitu zidan eta: “Juanito, jar hadi hi nire ondoan aldizkariaren koordinatzaile. Erredakzio batzordea ere izango duk, baina horiei guk kasurik ez!”. Horrela jardun genuen hamahiru

AZKEN HITZA

Eten

“Gure aita defuntuak esaten zuen: ‘Eten!’. 100 urte betetzeko hiru hilabete eta erdi falta zitzaizkiola hil zen. ‘Egunak eten egin behar ditugu! Egun bat eta bestea eta hurrengoa...’. Eta eguraldi ona ala txarra, jantzi eskularruak, berokia —oso dotorea zen—, eta paseoa egingo zuen. ‘Eten egin behar dugul!’. Nik haren ohitura jarraitzen dut”.

urtean, hil zen arte. Behin, etorri zen gure lehengo etxera, Tolosako Kale Nagusikora, hasi zen nire liburu eta oharretan begira eta esan zidan: “Hauek doktoregoa egiteko moduko lanak dituk!”. “Doktoregoa? 50 urtetik gora nauk ni. Ez diat doktorego beharrik!”, esan nion. 1984 urtea zen. “Lepoan zakukada

eramatea bezala duk hori, lanok hemen gorde-ta edukitzea. Hobe duk bildu eta publikatu. Eta herri honetako ergel asko isil daitezen ere balioko dik!”. Asko gustatzen zitzaion hitz hori: ergela. “Tesi zuzendaria behar duk hemen. Neure burua eskaintzen diat. Ez daukak lanik egin beharrik, eginda daukak-eta”. Halaxe, urte batean lizentziatura egin, eta hurrengoan doktoregoa. Orduko da *Euskal lexiko etnografikoa* lana. Tartean sartu genuen Koldo Mitxelena... Jorge Oteiza jenioa zen, dudarik gabe. Bada, Mitxelenak ere jenio ukituak zituen!... *Cum laude* eman zidaten. Caro Barojari zor diot doktoregoa. Doktore naiz, ez dut ezertarako baliatzen, baina beti izango diot esker ona Juliori. Barandiaran eta Julio izan dira niretzat gidariak.

Jarraitzailerik baduzu, eskolarik sortu duzu?

Ez. Oso independentea izan naiz beti lanean. Ez naiz artaldekoa. Artaldea triste da, *beee!*, *beee!* Ardiek ez dute behin ere eguzkirik ikusten, beti burua begira-begira. Eman dezagun, Etniker. Oso lan ona egiten dute, baina ni ez naiz Etnikerrekoa, bakartia naizelako. Barandiaran etorri zitzaidan Etniker sortu zenean. Kostatu zitzaidan, baina ezetz esan nion: “Ez dut balio horretarako. Nik ondo ezagutzen dut nire burua. Gauza asko dira taldeak egitekoak —gauza asko, gero!—, baina ni ez taldeko gizona. Beste gauza asko badira, bakarka egitekoak”. Bizkarrean txapla-txapla jo eta esan zidan: “Jarrai, jarrai zeure bideari”. Ez naiz taldekoa izan.

Bakarka jarduteak baditu bere lanak...

Bai, baina badu abantailarik ere: nahi duzuna egiten duzu. Bata etorri igual eta: “Zera nahiko genuke, elikadura zertan izan den Tolosan aztertzea zuk”. Eta nik: “Ez, ez, beste horretan ari naiz”. Inoren agindura jardun, ez. Gustatzen zaidana egin dut nik, nahi izan dudanean. Eta kito. Halaxe osatu ditut nire lan osoak, hamar liburuki. ■

Urki

TXAKOLINA

Askizu Auzoa, Getaria

Tel.: 943 14 00 49 • www.urkitxakolina.com

